

Дрозд В. Г.
доктор юридичних наук, професор,
начальник відділу Державного
науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України,
ORCID ID: 0000-0002-7687-7138

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.3-4/22-27>

УДК 343.13

КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАСИЛЬСТВА В СІМ'І

Анотація. У статті проаналізовано кримінальні процесуальні особливості здійснення досудового розслідування насильства в сім'ї крізь призму норм вітчизняного законодавства, що регламентують відповідний правовий сегмент, а також у взаємозв'язку з існуючими формами й видами криміналістичної методики здійснення досудового розслідування вказаних правопорушеннях.

Авторкою упорядковано розуміння сутності та змісту особливостей здійснення досудового розслідування насильства в сім'ї, як з процесуальної точки зору, що відповідно міститься в Кримінальному процесуальному кодексі України та іншому кримінальному процесуальному законодавстві, а також крізь призму наукового надбання науки криміналістики, що уособлює методика здійснення досудового розслідування відповідного виду кримінальної протиправної діяльності.

Метою статті є аналіз кримінальних процесуальних особливостей і криміналістичної методики здійснення досудового розслідування домашнього насильства. Це в свою чергу зумовлює необхідність розв'язання таких дослідницьких завдань, як: 1. Окреслення термінологічної складової тематики наукової статті; 2. Встановлення особливостей здійснення досудового розслідування домашнього насильства та розроблення способів оптимізації відповідного процесу; 3. Визначення засад криміналістичної методики здійснення досудового розслідування домашнього насильства та доопрацювання існуючих концепцій положеннями що оптимізують відповідний процес.

Перспектива подальшого наукового розвитку відповідної тематики полягає в необхідності ґрунтовного аналізу міжнародного досвіду здійснення досудового розслідування насильства в сім'ї та розроблення пропозицій і рекомендацій щодо імплементації відповідного досвіду в правову систему України.

Ключові слова: криміналістика, кримінальний процес, насильство, досудове розслідування, домашнє насильство, методика розслідування, європейська інтеграція.

Постановка проблеми. Сучасна правоохоронна система України загалом та механізми забезпечення прав і свобод людини і громадянина від кримінальних правопорушень та протиправних посягань докорінно змінюється під впливом нових

соціальних тенденцій, оскільки сучасність фундаментально впливає на визначення відповідної системи координат.

Водночас, окрему актуальність в контексті необхідності оптимізації функціонування правоохоронної системи загалом й інституту здійснення досудового роз-

слідування окремих видів кримінальних правопорушень, зокрема, складає проблематика розслідування такої категорії кримінальних правопорушень як домашнє насильство, котре віднедавна виокремлене в самостійний склад кримінального правопорушення та є індивідуальним деструктивним фактором у системі протиправних чинників суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Належить звернути увагу, що питання методики та кримінальних процесуальних особливостей здійснення досудового розслідування фактів домашнього насильства опрацьовувались в дослідженнях неодноразово, проте через швидкоплинність соціальних відносин і динамічність кримінального процесуального та іншого законодавства України, відповідні питання залишаються актуальними. Так, свої праці вказаній тематиці приділили такі вітчизняні дослідники як: І. Ботнаренко, І. Гловюк, Т. Малиновська, М. Погорецький, С. Романцова, О. Татаров, Д. Сергєєва, Л. Удалова, Н. Устрицька, М. Цуцкірідзе, С. Чернявський та інші, проте, окреслені попередньо деструктивні юридичні та соціальні фактори зумовлюють потребу в нових наукових напрацюваннях ймовірних шляхів вирішення проблемних питань.

Метою статті є аналіз кримінальних процесуальних особливостей і криміналістичної методики здійснення досудового розслідування домашнього насильства. Це в свою чергу зумовлює необхідність розв'язання таких дослідницьких завдань, як: 1. Окреслення термінологічної складової тематики наукової статті; 2. Встановлення особливостей здійснення досудового розслідування домашнього насильства та розроблення способів оптимізації відповідного процесу; 3. Визначення засад криміналістичної методики здійснення досудового розслідування

домашнього насильства та доопрацювання існуючих концепцій положеннями що оптимізують відповідний процес.

Виклад основного матеріалу статті. Як було окреслено попередньо, на нашу думку, одним із найбільш суттєвих деструктивних факторів, у сучасній Україні є збільшення кількості вчинюваних домашніх насильств, у той час як кримінальні процесуальні особливості такого процесу залишаються не дослідженими, а засади методики здійснення відповідного досудового розслідування потребують оновлення.

Важливість оновлення наукових положень щодо окреслених проблемних питань також обґрунтовується тим, що дедалі поширюється практика визнання доказів недопустимими в процесі судового розгляду, зібраних на стадії досудового розслідування матеріалів, що відповідно потребує оптимізації функціонування всіх інститутів кримінального процесу, про що зазначалось авторкою в попередніх дослідженнях¹.

Кримінальним кодексом України визначається відповідальність за вчинення умисного систематичного фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи². Зазначене діяння не випадково знайшло своє відображення в чинному кримінальному законі, оскільки протягом останніх десяти років функціонування системи охорони та захисту правопорядку України спостерігається системна тенденція до збільшення кількості нанесення легких, середньої та тяжких тілесних ушкоджень в по-

¹ Визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні: аналіз слідчої практики крізь призму судових рішень: монографія / В Г Дрозд, В В Бурлака, Л В Гаврилюк та ін.; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Держ. наук. – досл. ін-т. Київ: 7БЦ, 2021. 420.

² Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>> дата звернення 08.10.2021.

дружжях чи колишніх подружжях, а також щодо осіб з якими винні перебувають у сімейних чи близьких відносинах. Відповідно, враховуючи міжнародну практику необхідним було законодавче унормування самостійності складу кримінального правопорушення, що передбачає відповідальність за дані типи соціальної поведінки.

Крім цього, Т. Малиновська, посиляючись на міжнародно-правові нормативні акти звертає увагу на те, що поняття «наси́льство в сім'ї» «домашнє насильство» використовуються в міжнародно-правових актах зобов'язального й рекомендаційного характеру, що існують як на рівні Організації Об'єднаних Націй, так і Ради Європи та Європейського Союзу. Серед них необхідно визначити Загальну декларацію прав людини¹, яка вважається головним документом у галузі захисту прав людини. Декларація проголосила принципи юридичної рівності, а також заборону дискримінації за будь-якими ознаками. У Декларації про ліквідацію дискримінації щодо жінок, яка пізніше була замінена однойменною Конвенцією², зазначається, що мають бути вжиті всі належні заходи з метою підготовки громадської думки на напрямки національних прагнень до викоренення забобонів, звичаїв та всіх інших проявів, заснованих на ідеї неповноцінності жінок³. Це додатково обґрунтовує позицію про те, що важливість ефективного здійснення досудового розслідування відповідного кола кримінально протиправних посягань є надзвичайною, оскільки коло охоронюваних праввідносин в даному контексті забезпечується нормативно-правовим підґрунтям на найвищому рівні.

Як обґрунтовано зазначається правниками⁴, у тому числі й щодо розслідування домашнього насильства, робота слідчого на початковому етапі розслідування домашнього насильства характеризується складністю через суперечливість доказової інформації про більшість фактичних обставин, які стосуються події кримінального правопорушення і винуватості у його вчиненні конкретних осіб, що може вплинути на формування істинного уявлення про вчинене протиправне діяння. Наявної інформації, якою володіє слідчий на початковому етапі розслідування кримінального правопорушення досліджуваної категорії, може бути, засвідчує аналіз слідчої практики, недостатньо для чіткого висновку про обставини вчинення домашнього насильства, а також про дії, що йому передували та мали місце після його закінчення. Специфіка розслідування домашнього насильства зумовлюється їх характером, необхідністю детального вивчення не лише обставин самого діяння, особи потерпілої та підозрюваних, а й різних аспектів їх особистого життя. Саме на цьому етапі інформація, яку отримав слідчий, дає змогу висунути версії про сутність розслідуваної події, її причини та винних осіб. Тому дії слідчого повинні бути послідовними, логічними та взаємоузгодженими⁵.

Відповідно, зазначене, як крізь призму науки криміналістики так і кримінального процесу свідчить про те, що доказування як процесуальна характеристика та сукупність способів і криміналістичних засобів доведення вини певної особи в учиненні домашнього насильства не є типовим процесом, а кожна окрема ситуація створює умови та обставини за яких здійснення досудового роз-

¹ Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року (2008) 93 *Офіційний вісник України* Ст. 3103

² Комітет економічних, соціальних і культурних прав: Документ ООН Е/С.12/1995/15 від 8 груд. 1995 р. П. 25.

³ Т. М. Малиновська, *Домашнє насильство: щодо змістовного наповнення терміна* (2020) 3 *Наше право* <http://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/85_Malynovska-2.pdf> дата звернення 08.10.2021.

⁴ М. А. Погорецький, *Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання* (2015) 1 *Вісник кримінального судочинства* 93–103.

⁵ І. А. Ботнаренко, *Домашнє насильство: початковий етап розслідування* (2021) 2 (36) *Криміналістичний вісник*. № 2 (36), 2021. <<http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/207471/1/8.pdf>> дата звернення 08.10.2021.; М. А. Погорецький, О. В. Бишевец, Д. Б. Сергеева та ін. *Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / за ред. М. А. Погорецького та Д. Б. Сергеевої* (Київ, Алерта, 2015) 536.

слідування відповідного протиправного посягання потребуватиме досвіду, знань та відповідних навичок.

Серед особливостей здійснення досудового розслідування домашнього насильства, наприклад О. Александренко звертає увагу на низку технічних і юридичних прогалин у процедурі доказування економічного, психологічного та духовного насильства. В таких ситуаціях вчений пропонує звертатись до спеціалістів: лікарів, психологів, психіатрів, юристів та ін., які за службовим обов'язком могли відвідувати місця проживання потерпілих та у зв'язку із цим можуть бути освіченими про домашню обстановку, стан забезпеченості родини та окремих її членів, про те, чи зверталися потерпілі до них зі скаргами на кривдників, заявляли про конкретні обставини насильства, ними фіксувалися сліди від насильницьких дій кривдників, надавали письмові свідчення про подію тощо¹, що звісно ж аксіоматично має також і техніко-законодавчі прогалини, оскільки не визначення в законодавстві України основних понятійно-категоріальних, а також процедурних та інших елементів не дає можливості ефективно здійснювати досудового розслідування та негативно пливає на процес забезпечення (відновлення порушених) прав і свобод людини і громадянина.

З процесуальної точки зору процес доказування в кримінальному провадженні щодо домашнього насильства полягає в необхідності проведення швидкого, повного та неупередженого досудового розслідування даних обставин з метою встановлення та притягнення до відповідальності винних осіб².

Дослідники та науковці зауважують, що з метою встановлення причин виникнення конфліктної ситуації потрібно всебічно та повно вивчити особу постраждалого та підозрюваного, обста-

вини, що характеризують їх взаємовідносини (зокрема, і ситуацію домашнього насильства), а саме: витребувати характеристики з місця роботи чи навчання, проживання; перевірити наявність судимості за криміналістичними обліками; отримати копії вироків стосовно раніше судимих підозрюваних; допитати знайомих, сусідів, родичів; надіслати запит до психоневрологічного диспансеру для встановлення факту знаходження там на обліку підозрюваного (чи постраждалої особи) з причин наркоманії чи алкоголізму; перевірити за відмовними матеріалами й адміністративними протоколами, чи не зверталися потерпілий (чи підозрюваний) раніше до органів поліції стосовно спричинення побоїв, скандалів у сім'ї. Відповідно, належить узагальнити, що особливості здійснення досудового розслідування домашнього насильства за українським законодавством полягають в необхідності всебічного та повного доведення винуватості особи, що вчинила відповідне діяння та одночасне забезпечення потерпілої особи від ймовірного повторного посягання на неї.

Висновки. У статті проаналізовано кримінальні процесуальні особливості здійснення досудового розслідування насильства в сім'ї крізь призму норм вітчизняного законодавства, що регламентують відповідний правовий сегмент, а також у взаємозв'язку з існуючими формами й видами криміналістичної методики здійснення досудового розслідування в указаних правопорушеннях.

Доведено, що особливості здійснення досудового розслідування насильства в сім'ї обумовлюються тим, що відповідний вид протиправної поведінки віднедавна винесено в окремий склад кримінального правопорушення, що зумовлено демократизацію суспільно-політичних процесів і коригування державної кри-

¹ О В Александренко, Сучасні можливості судових експертиз і напрями використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з домашнім насильством. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*: матеріали III-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 лютого 2020 року). (Київ-Маріуполь, 2020) 14–18.

² Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>> дата звернення 08.10.2021.

мінально-правової політики. Відповідні обставини сприяли формування криміналістичної методики здійснення досудового розслідування насильства в сім'ї, а також вплинули на формування нових норм кримінального процесуального законодавства та внесення змін до чинних.

Авторкою упорядковано розуміння сутності та змісту особливостей здійснення досудового розслідування насильства в сім'ї, як з процесуальної точки зору, що відповідно міститься в Кримінальному процесуальному кодексі України та іншому кримінальному процесуальному зако-

нодавстві, а також крізь призму наукового надбання науки криміналістики, що уособлює методику здійснення досудового розслідування відповідного виду кримінальної протиправної діяльності.

Перспектива подальшого наукового розвитку відповідної тематики полягає в необхідності ґрунтовного аналізу міжнародного досвіду здійснення досудового розслідування насильства в сім'ї та розроблення пропозицій і рекомендацій щодо імплементації відповідного досвіду в правову систему України.

REFERENCES

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

LEGISLATION

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] Zakon Ukrainy vid 05 kvitnia 2001 roku № 2341-III. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>> data zvernennia 08.10.2021 [in Ukrainian].
2. Komitet ekonomichnykh, sotsialnykh i kulturnykh prav [Committee on Economic, Social and Cultural Rights] Dokument OON E/S.12/1995/15 vid 8 hrud. 1995 r. P. 25 [in Ukrainian].
3. Zahalna deklaratsiia prav liudyny [Universal Declaration of Human Rights] vid 10 rudnia 1948 roku (2008) 93 *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy* St.3103 [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY

BOOKS

4. Pohoretskyi M A, O V Byshevets O V, Serhieieva D B ta in., *Rozsliduvannia okremykh vydiv zlochyniv* [Investigation of certain types of crimes] / za red. M A Pohoretskoho ta D B Serhieievoyi (Kyiv, Alerta, 2015) 536 [in Ukrainian].
5. *Vyznannia dokaziv nedopustymy v kryminalnomu provadzheni: analiz slidchoi praktyky kriz pryзму sudovykh rishen* [Recognizing evidence as inadmissible in criminal proceedings: analysis of investigative practice through the lens of court decisions] / V H Drozd, V V Burlaka, L V Havryliuk ta in.; Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav; Derzh. nauk. – dosl. in-t. Kyiv: 7BTs, 2021. 420 [in Ukrainian].

ARTICLES

6. Botnarenko I A, Domashnie nasylstvo: pochatkovyi etap rozsliduvannia [Domestic violence: the initial stage of the investigation] (2021) 2 (36) *Kryminalistychnyi visnyk* <<http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/20747/1/8.pdf>> data zvernennia 08.10.2021 [in Ukrainian].
7. Malynovska T M, Domashnie nasylstvo: shchodo zmistovnoho napovnennia termina [Domestic violence: regarding meaningful completion of the term] (2020) 3 *Nashe pravo* <http://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/85-_Malynovska-2.pdf> data zvernennia 08.10.2021 [in Ukrainian].
8. Pohoretskyi M A, Pochatok dosudovoho rozsliduvannia: okremi problemni pytannia [The beginning of the pre-trial investigation: certain problematic issues] (2015) 1 *Visnyk kryminalnogo sudochynstva* 93–103 [in Ukrainian].

CONFERENCE PAPERS

9. Aleksandrenko O V, Suchasni mozhyvosti sudovykh ekspertyz i napriamy vykorystannia spetsialnykh znan pry rozsliduvanni zlochyniv, pov'iazanykh z domashnim nasylstvom [Modern possibilities of forensic examinations and directions of use of special knowledge in the investigation of crimes related to domestic violence] *Teoriia i praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky: materialy III-oi Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (m. Kyiv, 27 liutoho 2020 roku). (Kyiv-Mariupol, 2020) 14–18 [in Ukrainian].

Drozd V. G.,
Doctor of Law, Professor,
Head of the State Department
scientific research institute
Ministry of Internal Affairs of Ukraine,
ORCID ID: 0000-0002-7687-7138

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2021.3-4/22-27>

CRIMINAL PROCEDURAL AND CRIMINALISTIC FEATURES OF PRE-JUDICIAL INVESTIGATION OF DOMESTIC VIOLENCE

Abstract. *The article analyzes the criminal procedural features of conducting a pre-trial investigation of domestic violence through the prism of the norms of domestic legislation that regulate the relevant legal segment, as well as in relation to the existing forms and types of forensic methods of conducting a pre-trial investigation in the specified offenses.*

The author organized an understanding of the essence and content of the features of the pre-trial investigation of family violence, both from the procedural point of view, which is contained in the Criminal Procedural Code of Ukraine and other criminal procedural legislation, as well as through the prism of the scientific acquisition of the science of criminology, which represents the methodology of the pre-trial investigation investigation of the corresponding type of criminal illegal activity.

The purpose of the article is to analyze criminal procedural features and forensic methods of pre-trial investigation of domestic violence. This, in turn, necessitates the solution of such research tasks as: 1. Outline of the terminological component of the topic of the scientific article; 2. Establishing the specifics of conducting a pre-trial investigation of domestic violence and developing ways to optimize the relevant process; 3. Determination of the principles of the forensic methodology of pre-trial investigation of domestic violence and refinement of existing concepts with provisions that optimize the relevant process.

The perspective of further scientific development of the relevant topic is the need for a thorough analysis of the international experience of conducting a pre-trial investigation of domestic violence and the development of proposals and recommendations for the implementation of the relevant experience in the legal system of Ukraine.

Key words: *criminology, criminal process, violence, pre-trial investigation, domestic violence, investigation method, European integration.*